

ARTIKEL 1

Förhållningssätt till undervisning och kartläggning

Föreställ dig för en stund att du har flyttat till ett nytt land och att du där ska påbörja en längre utbildning. Kanske har du bott i landet under flera år eller så är du helt nyinflyttad. Du har ingen tidigare erfarenhet av den aktuella skolformen, du känner inte läraren och undervisningen ska ske på landets majoritetsspråk, det vill säga ett annat språk än det som är ditt eller dina modersmål. Tänk dig också att din lärare, under utbildningens första termin, ska kartlägga dina förmågor för att kunna anpassa undervisningen till dina förutsättningar och behov och för att få syn på om du är i behov av några extra insatser för att kunna utvecklas så långt som möjligt. Föreställ dig samtidigt att läraren inte talar ditt modersmål. Troligen upplever du då att dina språkliga förmågor på undervisningsspråket begränsar dig när du ska visa vad du kan och har erfarenhet av.

Stanna nu upp en stund och fundera över på vilka olika sätt läraren ändå skulle kunna få syn på dina styrkor och vad du behöver utveckla vidare? Hur skulle du vilja få möjlighet att visa allt ditt kunnande? Finns det kanske någon annan lärare som talar ditt modersmål? Om inte, skulle du ändå kunna få visa ditt kunnande på ditt modersmål? Skulle det kunna få ske med hjälp av andra uttrycksformer än genom talat språk? Med stor sannolikhet kommer läraren att se att du behöver få fortsatt stöttning i utvecklandet av din språkliga förmåga i det nya landets språk. Men förhoppningsvis får läraren också en bild av dina andra förmågor och kunskaper, så att undervisningen kan utgå från dina erfarenheter, behov och intresse och på så sätt stötta dig till fortsatt utveckling och lärande i riktning mot utbildningens mål, samtidigt som du fortsätter att utveckla ett andraspråk.

Vi lämnar nu den föreställda situationen, men ta gärna med dig dina tankar och eventuella svar på frågorna när du i din lärarroll tar emot elever som på motsvarande sätt möter en ny skolform, en ny lärare och lär sig svenska som ett andraspråk. Precis som i all undervisning finns inga ultimata metoder, eller lösningar på frågeställningarna ovan, som går att applicera i alla verksamheter och på alla elever. Dina tankar och svar kan däremot stötta din förståelse för hur du behöver vara flexibel och skapa olika möjligheter för eleverna att visa allt sitt kunnande. Det kan också stötta dig i hur du på olika sätt behöver skapa en undervisning som ger alla elever möjlighet att utvecklas till sin fulla potential.

Undervisningens utgångspunkter

Utbildningen i hela skolväsendet, från förskola till vuxenutbildning, ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande. Det framgår i skollagens första kapitel som ett syfte med utbildningen. I samma kapitel anges också att alla barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i deras förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

I läroplanen vidareutvecklas skollagens syftestext och förtydligar bland annat att lärare ska anpassa undervisningen till varje elevs förutsättningar och behov och att den ska utgå från elevernas olika bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. Dessa krav på undervisningen omfattar både förskoleklass, grundskola och fritidshem. Av förskoleklassens uppdrag, i skollag och läroplan, framgår dessutom att undervisningen i denna skolform ska utgå från elevens intressen och från en helhetssyn på eleven.

För att det ska bli möjligt att leva upp till skollagens och läroplanens skrivningar är det därför viktigt att förskoleklassens lärare tidigt skaffar sig en samlad bild av var varje elev befinner sig i sin utveckling och sitt lärande och vilka förutsättningar varje elev har för att tillgodogöra sig utbildningen. En sådan bild behöver lärare basera på flera olika former av kunskap. Den behöver också grundas på information från elevens vårdnadshavare och på det kunnande och de behov och intressen som eleven på flera olika sätt ger uttryck för i sammanhang och situationer som uppstår eller skapas i förskoleklassen. Om eleven har gått i förskola ska lärarens förståelse också baseras på kunskaper, erfarenheter och information därifrån. Eventuellt kan förståelsen även behöva grundas på information från andra berörda parter. Detta kan till exempel vara aktuellt för elever som visar sig vara i behov av extra anpassningar och särskilt stöd. För alla flerspråkiga elever, och i synnerhet för de som nyligen har anlänt till Sverige, är det dessutom av stor vikt att lärarens samlade bild kompletteras med en kartläggning av elevens olika språk och språkanvändning.¹

Övergång från förskola till förskoleklass

Inför övergången mellan förskola och förskoleklass är det angeläget att legitimerad personal från båda skolformerna för kvalitativa och framåtsträvande samtal om barnens utveckling. Enligt förskolans läroplan ska varje barn ges förutsättning att utvecklas så långt som möjligt, i relation till skolformens mål. Förskollärare i förskolan har god kännedom om var barnen befinner sig i sin kunskapsutveckling och i sin språkutveckling i svenska samt vilka av barnen som kan behöva uppmärksammas och ges extra stöttning i sin fortsatta utveckling. En del förskoleklasser tar emot grupper av barn där majoriteten är flerspråkiga och har kunskaper i det svenska språket som ännu inte är åldersadekvata. För dessa lärare är det särskilt relevant att exempelvis få vetskap om hur gammal eleven var när hen påbörjade utvecklingen av det svenska språket och hur eleven stöttats i sin modersmålsutveckling samt hur eleven har använt modersmålet/-en som resurs i förskolan.

Först när läraren i förskoleklass fått en samlad bild som utgångspunkt är det möjligt att skapa en undervisning som utgår från *varje elevs* tidigare erfarenheter och kunnande och se vilken stöttning och stimulans hen behöver ges i den fortsatta undervisningen.

1 Glogic & Löthagen Holm, 2016.

Kartläggning i förskoleklass

Att kartlägga skulle kunna liknas vid ett pussel där varje bit som läggs på plats bidrar till en tydligare bild av var eleven befinner sig i sin utveckling och sitt lärande. Bilden som successivt träder fram kan vara ett stöd för läraren i att upptäcka vad den fortsatta undervisningen behöver fokusera på. I förskoleklassen ska alla elevers språkliga medvetenhet och matematiska tänkande kartläggas med hjälp av kartläggningsmaterialen *Hitta språket* och *Hitta matematiken*. Kartläggningen ska genomföras under höstterminen för att stödja läraren i att tidigt identifiera elever som är i behov av extra anpassningar inom ramen för den ordinarie undervisningen eller särskilt stöd, eller elever som behöver extra utmaningar för att nå så långt som möjligt.

Hur kan kartläggningen ske?

Hur lärande sker kan variera mycket från en individ till en annan. Det finns inte ett sätt som alla lär sig på och för var och en kan lärande dessutom ske på flera olika sätt. Hur lärande sker beror bland annat på vilka tidigare erfarenheter och kunskaper individen har. Att lärande sker på olika sätt ställer krav på en flexibel undervisning med rik variation av möjligheter till lärande.² Vilket innehåll som lärandet behöver innefatta varierar också. Till exempel är det skillnad på att utveckla svenska som modersmål, eller förstaspråk som det också kan benämnas, mot att utveckla det som ett andraspråk. Detta flexibla synsätt avspeglar sig i förskoleklassens läroplansuppdrag som anger att undervisningen ska erbjuda en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer med rika möjligheter för eleverna att lära genom lek, rörelse och skapande samt med utforskande och praktiska arbetssätt. Utmärkande för förskoleklassens undervisning är även att den ska utgå från elevernas tidigare erfarenheter och kunnande och från deras behov och intressen.

Det är inte bara undervisningen som måste präglas av flexibilitet, utan också den bedömning av elevers utveckling och lärande som genomförs.³ Det är av stor betydelse att bedömning eller kartläggning av alla elever, oavsett förutsättningar, präglas av lyhördhet för elevernas olika erfarenheter, behov och intressen. Det är också viktigt att eleverna ges möjlighet att få visa sitt kunnande på olika sätt, i olika situationer och med alla sina språk som en resurs.

Kartläggningsmaterialet *Hitta språket* präglas av flexibilitet. Av kartläggningsmaterialet framgår att kartläggningen ska genomföras i samband med den ordinarie undervisningen. Lärare ges därför exempel på hur genomförandet kan ske på varierande sätt, med koppling till den undervisning som är utmärkande för förskoleklassen. I materialet framgår också hur anpassningar kan göras, så att elever kan visa sitt kunnande med eller utan stöd av lärare eller annan elev, i grupp eller enskilt.

² Pettersson, 2006, s. 11–20.

³ Pettersson, 2006.

Förmågor i *Hitta språket*

I *Hitta språket* är förmågorna samtala, läsa och skriva uppdelat i fyra aktiviteter. Aktiviteterna är i sin tur uppdelade i ett antal observationspunkter. Genom att läraren är väl insatt i materialet kan kartläggning av de olika observationspunkterna kombineras. I ett och samma sammanhang kan ju elever visa kunnande från flera olika observationspunkter. För att ge eleverna möjlighet att faktiskt få visa sitt kunnande på de sätt och i de sammanhang där deras kunnande är som mest synligt, behöver lärare ta tillvara de möjligheter som ges i verkliga och meningsfulla sammanhang och där själva innehållet i språkanvändningen engagerar och upplevs som betydelsefullt av eleverna. Exempel på sådana sammanhang är elevernas lek eller deras skapande och undersökande arbete. Elever kan med fördel också få visa sitt kunnande i de så kallade mellanrum som uppstår i till exempel övergången mellan olika aktiviteter eller i andra sammanhang utanför de planerade lärsituationerna.

En del elever kommer, av olika skäl, ännu inte kunna ge läraren möjlighet att få syn på allt som beskrivs i observationspunkterna via det svenska språket. För flerspråkiga elever kan det vara språkförmågan i svenska språket som begränsar elevens möjligheter att visa sitt kunnande. Här har lärarens förhållningssätt till eleverna stor betydelse, nu och på sikt, för vilken självbild och tillit till den egna förmågan att lära som eleverna utvecklar. Detta kommer att utvecklas vidare lite längre fram i artikeln.

I takt med att kartläggningen fortskrider framträder en allt tydligare bild av elevens kunnande. Genom att sedan analysera den bild som visar sig i kartläggningen av var eleven befinner sig i förhållande till utbildningens mål, kan läraren få stöd i att upptäcka vad den fortsatta undervisningen behöver fokusera.

Hitta språket relaterar till läroplanens centrala innehåll

Hitta språket fokuserar särskilt på syftet att skapa förutsättningar för eleverna att *kommunicera i tal och skrift i olika sammanhang och för skilda syften*. Materialet relaterar också till läroplanens centrala innehåll för undervisningen i förskoleklass. Vidare tar materialet sikte mot kunskapskrav i läsförståelse i årskurs 1 och kunskapskraven i svenska och svenska som andraspråk i årskurs 3 som eleverna senare ska uppnå. Kartläggningens resultat behöver analyseras för varje elev i syfte att stödja kunskapsutvecklingen i riktning mot dessa kunskapskrav. Kartläggningen ska genomföras på svenska. Om flerspråkig personal finns att tillgå kan dock läraren, efter kartläggningens genomförande, ges en tydligare helhetsbild om eleven också får visa sitt kunnande med hjälp av modersmålet. Det ger läraren en tydligare förståelse för var eleven befinner sig i sin språk- och kunskapsutveckling och läraren kan dra nytta av detta i den fortsatta undervisningen. För den elev som på svenska till exempel ännu inte kan berätta sammanhängande om något som hen varit med om, är det relevant för planering av den fortsatta undervisningen att läraren får kunskap om hur sammanhängande eleven kan återberätta på sitt modersmål. Om flerspråkig personal finns att tillgå är det därför en stor vinst om lärare i förskoleklassen och flerspråkig personal samverkar efter kartläggningens genomförande.

Bedöma i förskoleklass?

För en lärare i förskoleklass är vardagen full av beslut som ska fattas: *Vem ska ges talutrymme och hur länge? Vilka arbetsformer ska eleverna erbjudas? Hur behöver den här eleven bemötas i olika situationer?* De flesta beslut i lärarens yrkesutövning grundar sig, medvetet eller omedvetet, på någon form av professionell bedömning. I förskoleklassen saknas dock en uttalad tradition av formell bedömning i form av till exempel skriftliga omdömen. I förskoleklassens läroplansuppdrag används inte heller begreppet bedömning, så som till exempel i de läroplansdelar som omfattar grundskolan. Däremot framgår det i läroplanen att förskoleklassens undervisning ska bidra till en progression i elevernas utveckling och lärande. I praktiken innebär det att lärare behöver göra någon form av bedömning. *Sker det en progression hos eleven i riktning mot målen för utbildningen utifrån de möjligheter till utveckling och lärande som undervisningen skapar?* Det finns även en nära koppling mellan bedömning och ett systematiskt kvalitetsarbete. Kravet på systematiskt kvalitetsarbete omfattar alla verksamhetsformer i skolväsendet och innebär bland annat att lärare ska följa upp olika former av resultat, för att med dessa som utgångspunkt kunna analysera och bedöma vilka behov som finns av att utveckla undervisningen.

Bedömning hör alltså nära ihop med undervisning, men begreppet kan uppfattas på olika sätt. Det kan vara ett värdeladdat begrepp som förknippas med ”att döma” och kanske också med eventuella konsekvenser som ett sådant dömande skulle kunna leda till. Med en snäv tolkning av bedömning kan begreppet jämföras med olika tester och enbart innebära bedömning av kunskap. Numera ges dock begreppet en bredare innebörd, nämligen bedömning för lärande och för undervisning. Forskning har visat att bedömning som används på rätt sätt kan ha stor betydelse för den enskilda elevens lärande.⁴

Formativ och summativ bedömning

Syftet med att göra en pedagogisk bedömning kan variera. Dels kan syftet vara att summera elevens kunskaper vid ett givet tillfälle, även kallat en summativ bedömning. Det vill säga en bedömning *av* elevens lärande. Dels kan bedömning göras med framåtblickande syfte, även kallat en formativ bedömning. Det vill säga en bedömning *för* lärande. En formativ bedömning innebär att läraren använder information om var en elev befinner sig i sin utveckling och i sitt lärande, i förhållande till målen för undervisningen, för att kunna anpassa undervisningen.

En bedömning för lärande fokuserar inte enbart på vilket kunskapsnivå eleven visar, utan även hur eleven har lärt sig, i vilka situationer lärandet har skett och hur den fortsatta undervisningen ska utvecklas. I kartläggningarna *Hitta språket* och *Hitta matematiken* framgår innehållet i det kunskapsnivå som läraren ska få syn på. Utöver innehåll handlar dock bedömning även om aspekter av språk och förhållningssätt. Till exempel handlar det om med vilket eller vilka språk och uttrycksformer som elever ges möjlighet att lära sig och att visa sitt kunskapsnivå. Det handlar också om de förhållningssätt som eleven och läraren har till kunskap, bedömning, lärande och undervisning.

⁴ Skolverket, 2017.

En bedömning för lärande behöver alltså ses i förhållande till ett sammanhang och läraren behöver reflektera kring frågor såsom: *Varför visar eleven det kunnande som visas? Ges eleven verkligen möjlighet att allsidigt visa sina kunskaper och förmågor?*⁵ I *Hitta språket* och *Hitta matematiken* finns ytterligare frågor, som stöd för lärarens uppföljning, reflektion och analys, att ställa till den fortsatta undervisningen.

Vilken bedömningskultur läraren lyckas skapa har betydelse för elevens inställning till lärande. Forskning visar att bedömning kan påverka elevens motivation och självbild både positivt och negativt.⁶ En bedömning som för eleven i första hand innebär negativ kritik och som pekar på vad eleven ska förbättra, kan i värsta fall resultera i att eleven utvecklar en uppfattning av ”jag kan inte, vill inte, vågar inte”. En bedömning som däremot fokuserar på att stödja och stimulera elevens lärande och på att utvärdera och utveckla lärarens undervisning, kan istället leda till att eleven känner tilltro till sin egen förmåga och en uppfattning av ”jag kan, jag vill, jag vågar”.⁷ För att flerspråkiga elever ska nå så långt som möjligt i sin andraspråksutveckling behöver de få pröva sig fram utan krav på korrekthet. När eleven prövar att använda mindre vanliga ord eller att konstruera mer komplex meningsbyggnad blir det ofta på bekostnad av korrektheten. Detta bör läraren se som ett positivt utvecklingssteg mot en mer avancerad språkbehärskning.⁸ För en flerspråkig elev kan bedömningskulturen därför vara avgörande för att eleven ska kunna, vilja och våga använda och utveckla alla sina språk – även de språk som hen ännu inte behärskar fullt ut. Istället för att i kartläggningssituationen fokusera på huruvida elevens uttryck är rätt eller fel, behöver läraren få syn på hur långt eleven kommit i sin utveckling och hur det fortsatta stödet behöver utformas.

Klimat för lärande

I *Hitta språket* framgår att kartläggningen ska genomföras i samband med den ordinarie undervisningen. Vilket klimat för lärande som läraren lyckas skapa har därför betydelse för vilken bild kartläggningen kan ge av elevernas kunnande. I läroplanens syfte betonas att undervisning ska ta tillvara elevernas intresse och ge dem möjlighet att utveckla förmågan att kommunicera med tal- och skriftspråk, både på svenska och på sitt modersmål. För att detta ska bli möjligt är det viktigt att lärare skapar ett klimat där olika språk ses som en tillgång och där elevernas intresse för och nyfikenhet på olika språk uppmuntras. Varje elev behöver därför få möta lärare som har ett lyhört och öppet förhållningssätt och som ser olikheter som en tillgång. På så sätt kan ett klimat skapas där elevernas olika erfarenheter och språkliga och kulturella skillnader tas tillvara och ges utrymme i ett gränsöverskridande samspel.

5 Pettersson, 2006, s. 11–20.

6 Klapp, 2015, s. 367–385.

7 Pettersson, 2005.

8 Olofsson & Sjöqvist, 2013.

Lärares kunskap om språkutveckling

Den viktigaste faktorn för elevers utveckling och lärande är kvalitet och innehåll i den undervisning som de erbjuds. Huruvida alla elever kan utvecklas så långt som möjligt och hur väl de tillgodogör sig utbildningen handlar alltså om vilken undervisning lärare skapar. För att möjliggöra en undervisning av hög kvalitet för flerspråkiga elever krävs bland annat att läraren har kunskaper om och förhåller sig till aspekter som är särskilt relevanta för flerspråkiga elevers utveckling och lärande.

När andraspråkutveckling först blev allmänt erkänd som ett specifikt undervisningsområde, ägde denna undervisning rum utanför den reguljära undervisningen. Eleverna fick ofta träna ord och grammatiska strukturer utan anknytning till den ordinarie undervisningen. Idag anser däremot många forskare att en integrering av elevers språkutveckling och kunskapsutveckling främjar utvecklingen av språket såväl som av kunskaper. Att integrera språk- och kunskapsutveckling ger en naturlig miljö för lärande.⁹

Att utveckla språk är en komplex process som innefattar många olika förmågor och kunskaper. Under en skoldag befinner sig eleverna i olika situationer och sammanhang, både i och utanför planerade lärsituationer, som ställer olika språkliga krav. Utifrån en funktionell syn på språkutveckling, alltså en förståelse för att språk lärs bäst när det används i verkliga sammanhang, behöver lärare ta tillvara dessa varierande situationer som lärandetillfällen. Det kan till exempel ske i samtalande, skrivande och läsande som knyter an till elevernas egeninitierade lek, i olika rutinsituationer som uppstår under skoldagen eller om sådant som engagerar eleverna i deras vardag utanför skolan. På motsvarande sätt blir det också mer rättvisande att bedöma elevers språkutveckling när språket används i verkliga sammanhang som engagerar dem på riktigt.

Samtalsunderlag

- Kartläggningen behöver präglas av flexibilitet och förväntas genomföras i relation till den ordinarie undervisningen och i för eleverna meningsfulla sammanhang. Har ni en organisation och ett förhållningssätt till kartläggning idag som utgår från dessa perspektiv? Motivera era svar för varandra.
- I vilka situationer under skoldagen, spontana såväl som planerade, brukar eleverna på eget initiativ använda sina olika språk? Hur kan dessa situationer tas tillvara för att synliggöra elevernas kunnande?

⁹ Gibbons, 2016.

Referenslista

- Gibbons, P. (2016). *Stärk språket, stärk lärandet: språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet*. (4., uppdaterade uppl.) Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Glogic, S. & Löthagen Holm, A. (2016). *Nyanlända. Vägledning till inkluderande undervisning*. Stockholm: Hallgren & Fallgren Studieförlag.
- Klapp, A. (2015). *Betygen i grundskolan – relationen mellan bedömning och elevers senare prestationer*. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 19(4–5), s. 367–385.
- Olofsson, M. & Sjöqvist, L. (2013). *Bedömning i svenska som andraspråk I: Kenneth Hyltenstam & Inger Lindberg (red.) Svenska som andraspråk i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, A. (2005). *Bedömning – varför, vad och varthän? I: Lindström, L. & Lindberg, V. (red.) Pedagogisk bedömning. Om att dokumentera, bedöma och utveckla kunskap*. Stockholm; HLS Förlag.
- Pettersson, A. (2006). *Pedagogisk bedömning - bedömning för lärande. I Symposium 2006: bedömning, flerspråkighet och lärande / [red] Mikael Olofsson*, Stockholm: HLS Förlag, 2007, s. 11-20.
- SFS 2010:800 Skollagen.
- SKOLFS 2010:37: Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet. Reviderad 2019.
- Skolverket. (2019). *Hitta språket. Nationellt kartläggningsmaterial i språklig medvetenhet i förskoleklass*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2019). *Hitta matematiken. Nationellt Kartläggningsmaterial i matematiskt tänkande i förskoleklass*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2017). *Bedömning av kunskap för lärande och undervisning i matematik*. Stockholm: Skolverket.